
„Nemám ráda černé skříňky,“ říká profesorka Eva Hajičová

„Nemám ráda černé skříňky,“ říká Eva Hajičová

Prof. PhDr. Eva Hajičová, DrSc., je od roku 1996, kdy se medaile Josefa Hlávky začala udělovat, dvacátou nositelkou ocenění reprezentující Univerzitu Karlovu. Patří k jejím osobním zásluhám, že formální a počítačová lingvistika je dnes v ČR jedním ze špičkových oborů, uznávaných doma i ve světě. Pod jejím vedením vznikl koncept světově unikátního projektu Pražského závislostního korpusu.

Šestnáctého listopadu 2017 jste převzala medaili Josefa Hlávky. Je pro vás toto ocenění v něčem jiné než ta, která jste během své profesní kariéry získala?

Od těch předchozích ocenění se liší především tím, že je vedle mezinárodní Humboldtovy ceny vyznamenáním nikoli za příspěvek v nějaké úzce vymezené odborné tematické nebo specifické činnosti, ale je obecnější, za celoživotní vědeckou činnost. Těší mě také to, že navrzení na medaili vzešlo od mé alma mater, s níž mne pojí nejen doba studií, ale i převážná část činnosti vědecké i pedagogické. Pro tento aspekt si vděčně uvědomuji, že bych svých výsledků nedosáhla bez vlivu a podnětů univerzitních učitelů a zpětného inspirativního působení žáků a kolegů. Životní osud mě po letech působení na filozofické fakultě zavál na fakultu matematicko-fyzikální, a tam se podařilo vytvořit výborné, z odborného hlediska stimulační a z osobního hlediska více než přátelské prostředí.

V jednom z rozhovorů pro Český rozhlas jste vzpomínala na počátky počítačové lingvistiky u nás. V roce 1982 proběhl lingvistický kongres zaměřený na počítačovou lingvistiku poprvé v Praze, ovšem pořádaný Slovenskou akademií věd. V roce 2007 už kongres s touto tematikou zaštitila i světová organizace. Dá se tedy říci, že podmínky u nás jsou pro počítačové lingvisty rok od roku příznivější?

Dovolte, abych vaši otázku upřesnila a doplnila. Počítačová lingvistika (*název této disciplíny se s dobou proměňoval, v českém prostředí se užívaly i atributy algebraická, matematická nebo počítačová, pozn. red.*) má u nás dlouhou tradici: koncem padesátých let vzniká pod vedením Petra Sgalla malá skupina na Filozofické fakultě UK a o málo později také malá skupina na Matematicko-fyzikální fakultě UK, v roce 1968 se tyto skupiny sloučily v Laboratoř algebraické lingvistiky při FF, tato laboratoř byla začátkem sedmdesátých let zrušena a všichni její pracovníci – tenkrát nás bylo už šestnáct – byli z politických důvodů převedeni na fakultu méně „ideologickou“, za níž byla považována MFF. Nesměli jsme dlouho tvořit ucelený kolektiv, byli jsme jako jednotlivci přiděleni na několik pracovišť, někteří kolegové z univerzity sami odešli. Po roce 1989 byl na MFF založen široce koncipovaný Ústav formální a aplikované lingvistiky, ve kterém dnes pracuje přes padesát odborných a vědeckých pracovníků včetně doktorandů, a na FF pak menší Ústav teoretické a počítačové lingvistiky. Za své přežití vděčíme radě kolegů informatiků a matematiků, kteří nám i v té nelehké době drželi palce a pomáhali.

A jak to tedy bylo s těmi kongresy?

Osud toho prvního vlastně dobře ilustruje předchozí řádka. S návrhem, aby se COLING v roce 1982 konal v Praze, přišli členové jeho mezinárodního výboru v roce 1978. S malou nadějí na kladný postoj jsme se obrátili na tehdejší proděkanku MFF s návrhem, aby kongres pořádala MFF. Setkali jsme se, jak jsme čekali, s odmítnutím, ale také s poznámkou, že by se snad dalo o spolupřátelství uvažovat, kdyby nás „zaštitil“ nějaký významný člen strany. Dodnes nevím, zda to měl být dobře míněný podnět, nebo jen výmluva podpořená jistotou, že takovou záštitu nenajdeme. Takový člověk mezi námi samozřejmě nebyl, ale napadlo nás – opět s očekáváním, že neuspějeme – obrátit se na profesora Jána Horeckého, tehdy místopředsedu Slovenské akademie věd, s prosbou, jestli by nebylo možné tuto záštitu najít u něho. Profesor Horecký nás dobře znal, naši práci sledoval a vážil si jí. Podpora kongresu ho stála jistě velké úsilí, ale konečný výsledek byl, že hlavním pořadatelem byla Slovenská akademie věd, spolupřátelstvem MFF UK, kongres se konal v Praze, předsedal mu profesor Horecký a já jsem byla předsedkyní místního organizačního výboru. Další kongres počítačové lingvistiky pořádal v Praze Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK v roce 2007, a to už samozřejmě bez „zaštitovacích“ problémů.

Změnilo se něco na vašem postoji k potřebě zavedení latiny do škol?

Nezměnilo, stále si myslím, že by to bylo ku prospěchu vzdělání mladé generace. A to nejen z hlediska jejich jazykového vybavení, studenti totiž sami brzo poznají, že latina jim pomůže při osvojování slovní zásoby i větné struktury v živých jazycích. Ale také je naučí myslet „strukturovaně“, takové myšlení není vzdáleno myšlení matematickému. Nehledě na to, že svých znalostí latiny mohou využít v dalším studiu řady jiných oborů: medicíně, biologii...

Co mají počítačové lingvistické ještě před sebou? Jaké výzvy čekají na vás?

Na mne osobně už asi výzvy v podobě nových témat nečekají, budu vděčná, když se mnou mladší i starší kolegové budou mít ještě nějakou dobu trpělivost, například s vysvětlováním nejnovějších hluboce matematických metod. Ale

podněcovat k novým výbojům, hledání nových cest a zároveň nepodceňovat, co už se v dané oblasti udělalo, vymyslelo, považuji stále za svou povinnost i radost. Moji blízcí i mladí kolegové vědí, že nemám ráda „černé skříňky“. Když se při počítačím zpracování přirozeného jazyka od pravidel přecházelo k metodám statistickým, které se někdy – alespoň z mého pohledu lingvistky – jevíly jako takové černé skříňky, trápilo mě, že se badatelé většinou moc neptali, proč některé výsledky nejsou uspokojivé, respektive zlepšování se hledalo jen v těch metodách nebo ve zvýšeném objemu dat, tedy zpracovaných jazykových projevech. Velmi mě potěšilo, když se brzo ukázalo, že i statistický systém se může vylepšit, vezmou-li se v úvahu jazykové rysy těchto dat. Nastává období uplatnění metod založených na umělých neuronových sítích. Při výkladu, jak fungují, se zcela výslovně odkazuje na černou skříňku, s poukazem, že to nikdo neví. A já se těším, že přece jen nastane čas, kdy tu černou skříňku někdo poodkryje.

Komputační lingvistika je spojována s explicitou, přesností. Nemůže být explicita v běžném životě nudná?

Vůbec ne. Nikdy – ani ve vědě, natož exaktní – nemůžeme úplně předvídat, být naprosto přesní, vždycky někde něco přebývá nebo se něčeho nedostává. Výzvou je podívat se pod povrch. Ráda cituji příklad jednoho kolegy, dnes již zemřelého, na němž ukazoval, kolik významů může být skryto v jednoduché větě Chytá tlouště na višni. Kdo chytá? Jednoho tlouště, nebo víc? Víšeň je strom, nebo jeho plod? Na višni je ten, kdo chytá, nebo je na ní tloušť? Když se odpovědi na tyto otázky a další podobné zkombinují, dojdeme k počtu přes dvě stě. Zdá se vám nudné? To není jen hříčka. Když budeme například stát před úkolem takovou větu přeložit do jiného jazyka, musíme na mnoho takových otázek umět odpovědět. V běžném životě si na ně člověk odpoví bez velkého přemýšlení nebo si je ani klást nemusí a větě rozumí, ale počítači musíme alespoň napovědět.